

Kanunniken en de St. Servaaskerk te Dinther

door

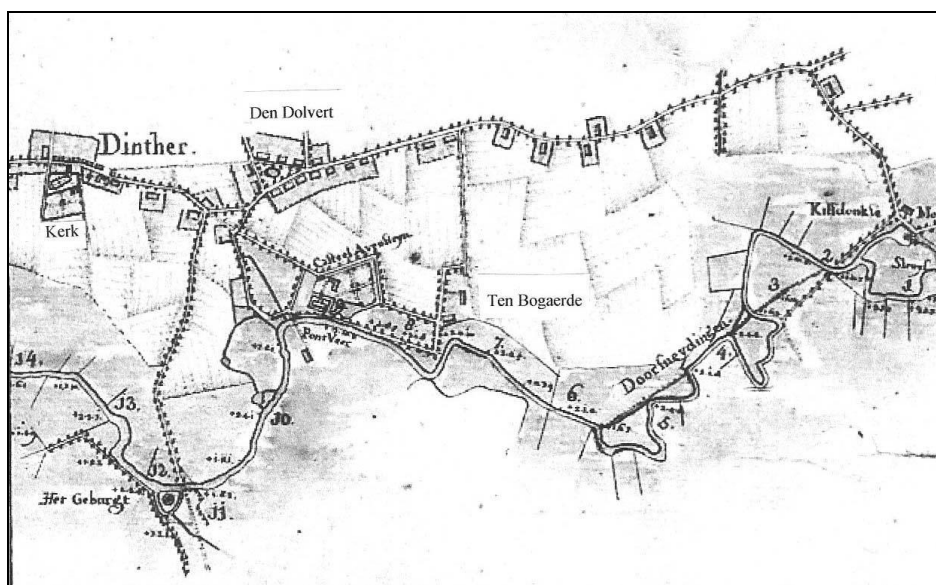
Nico van Dinther

De contemporaine bronnen aangaande Dinther voor het begin van de volle middeleeuwen zijn schaars. Naast de bekende drie oorkonden betreffende de schenkingen van Albert van Dinther beschikken we over de lijst van goederenbezit van de abdij van Berne, de pauselijke oorkonde van 1139, een oorkonde van 1211 uit het archief van de abdij van Tongerlo, en het stichtingskroniekje van de Abdij van Berne.¹

Op 31 maart 1139 wordt de kerk van Sint Servaas door paus Innocentius II bevestigd in o.a. het bezit van de kerk te Dinther.² Het betreft het collatierecht en waarschijnlijk oorspronkelijk ook de tiend. Dit recht betekende dat er een investiet/pastoor en de daarbij behorende inkomsten benoemd kon worden.

Verondersteld wordt dat een vijftal kerken gewijd aan Sint Servaas in Brabant mogelijk gesticht zijn door het kapittel.³ Niet uitgesloten mag worden dat de plaatselijke heer de kerk stichtte en later het collatierecht heeft geschonken aan het kapittel. Het Sint-Servaaskapittel kreeg als bezitter van een kerk tweederde van de tiend, de zogenaamde grote tiend. De pastoor/investiet kreeg eenderde van de tiend genaamd de kleine tiend.

Vermeldenswaard is dat vermoedelijk omstreeks dezelfde tijd of iets na 1139 het kapittel in het bezit kwam van 21 bunder land in Heeswijk dat ca. 1159-1174 tegen een vast jaarlijks bedrag gegeven is aan de abdij Tongerlo. Uit latere vermeldingen blijkt dit te zijn een kamp genaamd ~~Met~~ Bernsche Royt, gelegen bij Heylaer (Heilaren) achter Hoithuysen, dus op de grens van Heeswijk en Dinther.⁴ De vermelding in 1139 van een bestaande kerk te Dinther maakt het aannemelijk dat de stichting daarvan zeker vóór 1139 heeft plaats gevonden en dat ter plaatse sprake zal zijn geweest van een woongemeenschap/parochie.

*Detail kaart figuratief door H. Verhees
(NA: Collectie Hingman inv. nr. 805)
(met aanvullingen)*

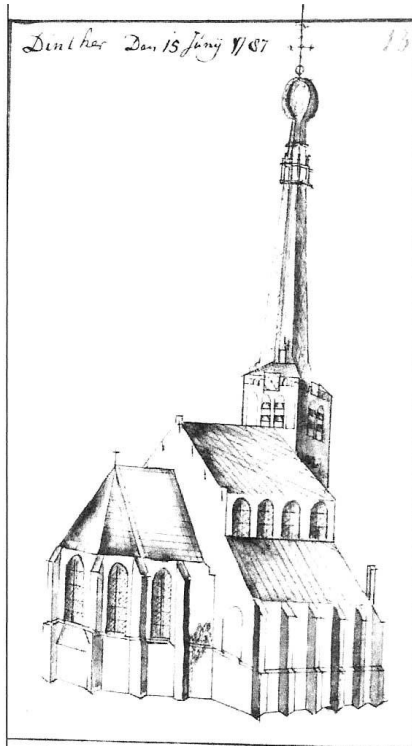
¹ OB NB I.1 nrs. 85.101, 173, en 133; H van Rij, Het stichtingskroniekje van de Abdij van Berne blz. 87-143 in: Egmond en Berne. Twee verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen.

² Bibliothèque Nationale te Parijs, Ms fonds Latins 9307.

³ Rolf Hackeng, Het middeleeuwse grondbezit van het Sint-Servaaskapittel te Maastricht in de regio Maas-Rijn. Publicaties van het Regionaal Historisch Centrum Limburg nr. 1, 2006, blz. 224-225.

⁴ A.M Erens, De oorkonden der abdij Tongerlo, deel I, nr. 23. Hackeng. blz. 294, nr. 70, blz. 456-457.

De ligging van de kerk zal waarschijnlijk dezelfde locatie zijn als van de huidige kerk, zo is in de oorkonde van 1233 sprake van de begraafplaats die dan gelokaliseerd wordt ter hoogte van de huidige kerk, terwijl de woongemeenschap gezocht mag worden in de nabijheid en gelegen kan zijn op de huidige Dolvert. De Dolvert zal ontstaan zijn na 1000. De bewoners van de hogere gedeelten van Dinther zullen omstreeks deze tijd begonnen zijn met de ontginning van de lagere vochtige dalhellingen. Archeologisch onderzoek in de Kempen van Noord-Brabant heeft aangetoond dat een akkerdorp met een driehoekig plein en zijn kenmerken in deze tijd zal zijn ontstaan.⁵

Uit het schetsenboek van Hendrik Verhees

De eerste kerk van Dinther zal in hout zijn opgetrokken. In juni 1384 wordt door heer Jacobus (van Eel), investiet van Dinther, hout gekapt in het bos in Loosbroec in de parochie van Dinther en werden takken en bomen weggehaald. De abdij van Berne maakte daar ernstig bezwaar tegen omdat het zonder haar toestemming was gebeurd en het hof van Luik moest er aan te pas komen. Pasoor Jacobus moest zijn leven lang op St. Jan Baptist (24 juni) als schadevergoeding 3 oude schilt betalen.⁶ Mogelijk werd het hout gebruikt voor herstel of uitbreiding van de kerk.

In april 1440 verkoopt heer Jan van Berlaer, heer van Helmond en Keerbergen, ridder, aan Hubert van Ghemert het goed Ter Borch en het huis Ter Borch te Dinther. Hierbij wordt bepaald dat inbegrepen zijn rechten in de kerk van Dinther. Daarbij is echter de bepaling opgenomen dat als het gebeurt dat heer Jan van Berlaer of zijn erfgenamen verblijven op het goed Ten Bogaerde, dat dan Jan en zijn erfgenamen zullen staan in de kerk van Dinther vóór heer Hubert en voor andere personen die dan te die tijde zullen verblijven op het voornoemde goed Ter Borch en/of op het huis Ter Borch.⁷

De kerk van Dinther, voorzien van een toren in de vorm van een appel, zal vermoedelijk eerst in het begin van de 15^e eeuw

gebouwd zijn. Zij droeg alle kenmerken van de gotische stijl.⁸

In 1879 wordt, onder pastoor Franciscus Jansen, een nieuwe kerk gebouwd.

Tegelijkertijd met de bevestiging van het bezit van de kerk van Dinther aan het Sint-Servaaskapittel in 1139 worden vermeld de kerken te Megen, Appeltern en Oijen waarbij tot de laatste tevens een tweeledig domein behoorde. Volgens Jocundus schonk koning Zwentibold (ca. 895-900) de *villa Oia* aan Sint-Servaas.

Verondersteld wordt dat de kerken en het domein, liggend in een gebied langs de Maas in Brabant, van oorsprong behoorden tot één groot domein, mogelijk van koninklijke herkomst.

De vraag kan dan gesteld worden of het bezit van de kerken te Megen en Appeltern ook een schenking zouden kunnen zijn uit de tijd van koning Zwentibold.⁹

Hoe paste de kerk van Dinther en de 21 bunder land in Heeswijk nu in dit rijtje, had een band met Megen hiermee te maken? Aannemelijk is dat de Van Megens, Van Heeswijks en Van Dinthers door familiebanden met elkaar verbonden waren. Blijkens de bovenstaande genoemde oorkonden hadden ze gezamenlijke bezittingen in het gebied van Dinther en Heeswijk. Het juiste tijdstip van het verkrijgen van deze kerken en het land in Heeswijk door het Sint-Servaaskapittel te Maastricht blijft ongewis bij gebrek aan contemporaine bronnen.

⁵ F.C. Theuws, middeleeuwse parochiecentra in de Kempen 1000-1350, in: Het Kempenproject 3, De middeleeuwen centraal, Stichting Brabants Heem, Waalre 1989. Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem deel 33., 1989, blz.180-187.

Jan van der Leest, Heemkundige parels uit Heeswijk, Dinther en Loosbroek, uitgave Heemkundekring De Wojstap, 2005, blz. 15-17.

⁶ H van Bavel, O.Praem., regestenboek van het archief van de abdij van Berne 1134-1400, uitgave abdij van Berne, Heeswijk 1984, regestnr. 415.

⁷ N.L. van Dinther, Van Dinther Brabantse geslachten, middeleeuwen 1100-1500, 2006, blz. 56-67 met verwijzing naar oudere literatuur.

⁸ Jan van der Leest: Grepen uit de historie van Dinther 1139-1989, blz. 11.

⁹ Hackeng blz. 66-69, 264.

Aan de Sint-Servaas te Maastricht was een kapittel verbonden, de leden daarvan waren geestelijken, die leefden volgens een bepaalde Regel (Regula Canonica), reden waarom zij %anonic+of %kanunniken+werden genoemd.

Kanunniken hadden, anders dan kloosterlingen, recht op eigendom en eigen inkomsten en zij woonden in zgn. kapittel-huizen rond de kerk, waaraan ze verbonden waren. De naam %kapittel+is ontleend aan de voornaamste ruimte in het kanunnikenhuis n.l. de %kapittel+zaal.

Aan het begin van de dag kwamen alle kanunniken bijeen in een zaal. Er werd daar een klein gedeelte of hoofdstukje (=capitulum) uit de Regel voorgelezen, de taken voor de komende dag werden verdeeld en er werden straffen opgelegd aan de kanunniken, die zich niet aan de Regel hadden gehouden. Van dit dagelijks %kapittel houden+stamt de naam %kapittel+voor een college van kanunniken. Wij kennen ook vandaag nog de uitdrukking %emand kapittelen+d.w.z. iemand op zijn fouten wijzen en daarvoor bestraffen. In deze dagelijkse bijeenkomst werd ook het beleid van het kapittel bepaald %een stem in het kapittel hebben+is daarvan afgeleid.¹⁰

Kanunniken hadden dus een eigen inkomen zoals b.v. een prebende als investiet van een kerk met de daarbij behorende inkomsten. Deze inkomsten bestonden uit de heffing van tienden, door Karel de Grote ingevoerd, en waren bedoeld als een sociale belasting ter financiering van de armenzorg, het levensonderhoud van parochiepriesters en de instandhouding van kerkgebouwen, ieder ontving een derde deel.

Het Sint-Servaaskapittel was een seculier kapittel d.w.z. dat de kanunniken privé bezit mochten hebben.

Om als kanunnik te kunnen worden benoemd moest men een vrij man zijn. Men moest van wettige geboorte zijn, een onberispelijke levenswijze, lichamelijke geschiktheid voor de koordienst en de minimumleeftijd van achttien jaar hebben. De kandidaat moest tevens beschikken over een universitaire graad, of in ieder geval twee jaar universitaire opleiding hebben genoten. Men hoefde geen priester te zijn, maar men werd wel geacht een van de hogere wijdingen te hebben ontvangen. Het pastoorsambt van de aan een kapittel onderhorige parochie was een bron van inkomsten voor kanunniken. Het Sint-Servaaskapittel beschikte over de tot het patronaatsrecht behorende combinatie van het recht om een kandidaat ,meestal een kanunnik, voor te dragen en deze met het beneficium ofwel het pastoorsambt met de hieraan verbonden inkomsten te begeben. Op deze wijze kon het kapittel aan de bisschop of aartsdiaken zijn eigen kanunniken ter benoeming als investiet (pastoor) voordragen in de parochies, die zij in vele plaatsen bezat.¹¹ De pastoor behoefde niet zelf lijfelijk aanwezig te zijn in de parochie maar kon zich laten vertegenwoordigen door een vervanger, vicaris genaamd, die de diensten verrichtte.

Zo treffen we ca. 1211 een mogelijke kanunnik van de Sint Servaas aan als %avestiet+van de kerk van Dinther (Dinthere). Hij treedt als getuige Ottho op in een oorkonde van Lambert, kanunnik van Sint-Servatius te Maastricht, die afstand doet tegenover de kloosterlingen van Tongerlo, als investiet van de kerken van Ravels en Poppel. Otto zal nog zijn benoemd door Hendrik van Leuven proost van het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht, die op 19 april 1211 belooft dat indien hij Lambert investiet van de kerken te Ravels en Poppel overleeft, hij voor zich geen vordering op jaargeld zal doen.¹² Deze kanunnik Otto komen we mogelijk als lid van het kapittel van Sint Servaas tegen in een oorkonde van 1199. Hij treedt op namens het kapittel waaruit blijkt dat hij behoorde tot een der voornaamste kanunniken in het kapittel.

Is hij dezelfde die in juli 1218 genoemd wordt als %proost+van het kapittel van Sint Servaas te Maastricht en identiek aan de Otto die naast proost van Sint Servaas proost was van het Munster te Aken? Een proost bezat het recht van collatie maar had tevens daarvan de inkomsten.¹³

Hij komt, volgens Doppler, als zodanig, voor in de jaren 1214 tot 1229, in welk jaar hij op 27 oktober zou zijn overleden.¹⁴

¹⁰ Drs. J.H.G.M. Deckers, Kapittels en Kanunniken in de Meierij, interieurcommissie parochie Sint Petrus Boxtel, 1998, blz. 7.

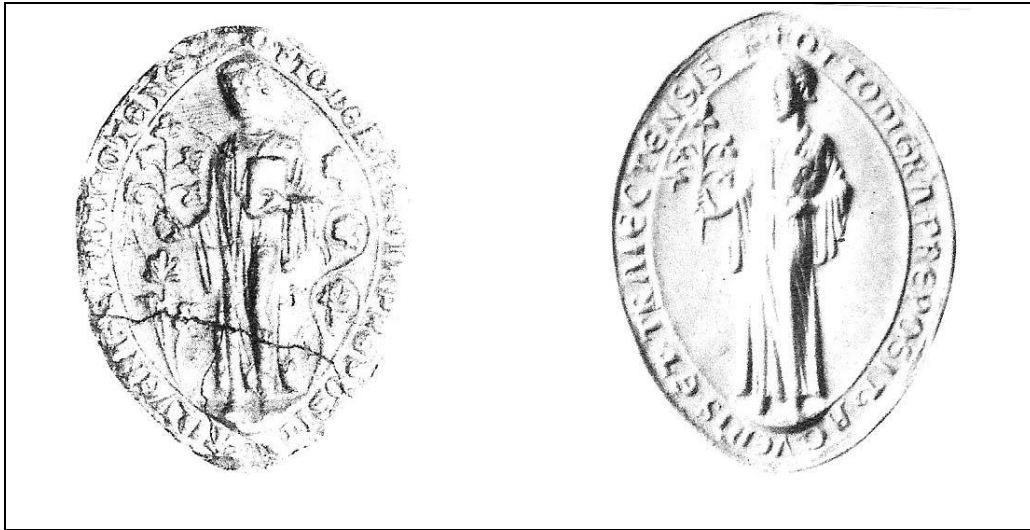
¹¹ Hackeng, blz. 22-23, 26, 109.

¹² A.M. Erens, De oorkonden der Abdij Tongerlo, deel I nr. 62 en 63. Otto wordt in de oorkonde geen kanunnik genoemd echter gezien het voorgaand betoogd is dit wel waarschijnlijk.

¹³ Hackeng, blz. 129.

¹⁴ Dr. P.Doppler, Verzameling van charters en bescheiden betreffende het Vrije Rijkskapittel van St. Servaas te Maastricht in: Publications de la société Historique et Archéologique dans le Limbourg, tome XI, 1930, nr. 62; 75. zie ook noot bij nr. 75. Doppler noemt hem Otto van Everstein maar geeft hem de foute ouders n.l. Adolf graaf van Altena en van der Marck en Margareta (mz. Irmgard) dochter Otto graaf van Gelre en Zutphen en Richarda van Gulick. (= van Scheyern-Wittelsbach.)

Zijn zegel van juli 1218, in witte was aan een groen zijden koord, is bewaard gebleven, zijnde een geestelijk persoon ten voeten uit naar rechts tussen een uit de grond aan de zegelrand ontspruitende bloem en een bloemrank, houdende in de rechterhand een bladertak en in de linker hand een boek (evangelieboek?): randschrift: *OTTO DEI GRACIA PREPOSITUS AQUENSIS ET TRAJECTENSIS*.¹⁵

Proost Otto juli 1218

Proost Otto 18 januari 1231

In de bestaande literatuur wordt proost Otto van Everstein reeds genoemd vanaf juli 1218.¹⁶ Hij zou overleden zijn op 27 oktober 1270¹⁷ en zijn opgevolgd door Otto van Gulik.

Het zegel van proost Otto van 18 januari 1231 in gele was aan een dubbele staart zijnde: een geestelijk persoon ten voeten uit naar rechts, houdende in de rechterhand een lelietak en in de linkerhand een boek (evangelieboek?), randschrift. *OTTO DI GRACIA PREPOSITUS AQUENSIS ET TRAJECTENSIS*.¹⁸

Er lijkt dus een discrepantie te zijn tussen deze genoemde Otto's, die nog extra gewicht in de schaal krijgt door de bekende zegelafbeeldingen van de Otto uit 1218 en de Otto (van Everstein) uit 1231. De twee afbeeldingen lijken op elkaar maar zijn toch op onderdelen duidelijk verschillend! Is er nu reden om aan te nemen dat er twee verschillende Otto's zijn?

Otto van Everstein zou geboren zijn na 1199¹⁹ als tweede zoon van graaf Albert III van Everstein (1170-1217) en Agnes dochter van palsgraaf Otto van Wittelsbach en Benedikta van Wörth; weduwe van wildgraaf Gerard I van Kirburg (1172-1198). Hij is dan in 1218 reeds benoemd als proost, terwijl een kanunnik minstens achttien jaar moest zijn om benoemd te kunnen worden. Is een achttienjarige leeftijd niet erg jong om dan al op te treden als proost van Aken en Maastricht? Hij werd tot proost benoemd door Frederik II, koning in 1215, keizer in 1220, als opvolger van Engelbert I van Keulen te Aken en van wellicht van Henricus van Leuven te Maastricht, reeds op 30 maart 1218 is er te Maastricht sprake van Ottone preposito.²⁰

¹⁵ Doppler, 1930 nr. 76. Corpus Sigillorum Neerlandicorum (CSN), de Nederlandsche zegels tot 1300, 1937-1940 nr. 238.

¹⁶ Deeters (1970) zowel als daarna Hackeng (2006) verwijzen naar E. Meuthen, Die Aachener Pröpste bis zum Ende der Stauferzeit, in: Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, 78 (1966/67), blz. 5-95.

¹⁷ E. Teichmann, Aachen in Philipp Mouskets Reimchronik, VI Der Aachener Propst Otto van Everstein (1218 . 27 oktober 1266?) blz. 1-132 in: Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 1904, blz. 92: 27 Oktober . VI Kal. Nov.-- Obiit nobilis Otto prepositus Aquensis de Everstein, pro quo ecclesia habet marcam quam dat camerarius. In noot verwijzing naar Quix, Necrologium ecclesie B.M.V. Aquensis blz. 59. Een kopie van de publicaties van Teichmann en Meuthen werden mij in februari 2010, door Dietmar Kottmann te Aken welwillend ter beschikking gesteld.

¹⁸ CSN nr. 239.

¹⁹ De eerste echtgenote van Agnes is niet vóór 1198 gestorven. Zie Meuthen blz. 61. Volgens bestaande literatuur is hij het 3^e kind uit dit huwelijk na zijn broer Konrad en zuster Benedikta. Zie [http:// de. wikipedia.org/wiki:Everstein_ \(Adelsgeslecht\)](http://de.wikipedia.org/wiki:Everstein_(Adelsgeslecht))

²⁰ Doppler nr. 74. Proost Henricus van Leuven is bij Doppler voor het laatst genoemd op 18 december 1209, zie nr.71. Bij Erens nr. 61 en 63 wordt hij nog genoemd in 1211.

Zijn benoeming op zo'n jonge leeftijd is geen uitzondering.²¹ Hier zullen zeker bij de benoeming tot proost politieke redenen een rol spelen en zal nauwelijks rekening worden gehouden met de leeftijd van de betrokkene.

Teichman zegt dat tussen de regels van de oorkonde van 1223 te lezen is dat Otto reeds voor zijn benoeming tot proost, kanunnik was van de Akense stiftkerk.²²

In 1229²³ schenkt proost Otto o.a. 1 mark ter nagedachtenis van zichzelf zowel als 1 mark voor de nagedachtenis van zijn ouders aan het Maria-stift te Aken, te betalen uit de jaarlijkse inkomsten van de goederen te Meersen. Aan deze oorkonde hangt zijn enigszins beschadigde zegel. In gele was met als randschrift: OTTO DEI GRATĪ QVENSIS ET TRAIECTENSIS.²⁴ Mede gezien de beschrijving van het zegel is de afbeelding en het randschrift gelijk aan het zegel van 1218.

Op 1 augustus 1232 noemt koning Hendrik VII, zoon van koning Fredrik III, de proost Otto zijn geliefde verwant.²⁵ De grootvader van Otto, Albert II van Everstein was gehuwd met Richeza een nicht van de keizer Barbarossa, terwijl de moeder van Hendrik VII genaamd Konstane een nakomeling is van Richeza die uit haar eerste huwelijk met koning Alfons van Castilië een dochter Sancha heeft gehuwd met koning Alfons II van Aragon en waaruit geboren Konstane.²⁶

Proost Otto was via zijn moeder Agnes van Wittelsbach verwant met de graven van Gelre, de nicht van zijn moeder was Richardis van Scheyern-Wittelsbach gehuwd met graaf Otto van Gelre.²⁷

Op 8 februari 1219 treedt Otto als proost van Aken en Maastricht op als getuige voor zijn stiefbroer Wildgraaf Konrad samen met zijn broer Hendrik en zijn moeder Agnes de weduwe uit haar eerste huwelijk met Wildgraaf Gerard I.²⁸ Uit deze vermelding blijkt overduidelijk dat het hier Otto van Everstein betreft.

Rest nog het probleem van de verschillende zegels van proost Otto.

In alle genoemde oorkonden met de bekende zegels wordt alleen de voornaam Otto genoemd en niet de familienaam. Het eerst genoemde zegel komt zeker voor in 1218 en 1229. Mogelijk is het zegelstempel verloren gegaan of beschadigd en wordt vanaf 1231 het nieuwe zegel gebruikt.

Gesteld mag worden dat de proost Otto een en de zelfde is vanaf 1218 tot zijn overlijden in 1270.

Als proost van het kapittel van Maastricht had hij het collatierecht tot benoeming van de investiet van de kerk van Dinther gedurende zijn aantreden van 1218 tot 1270.

Of hij de Otto investiet van de kerk van Dinther in 1211 al is geweest lijkt echter niet waarschijnlijk, hij zou dan ca. 9 á 10 jaar oud zijn geweest.

Proost Otto 1221²⁹

Proost Otto 1229³⁰

²¹ Otto geb. 1194/5, zoon van Otto I graaf van Gelre en Zutphen en Richardis van Scheyern-Wittelsbach, was proost van Xanten en in 1213 elect van Utrecht, hij overleed in 1215 op 20 ½ jarige leeftijd. Zie: mr. A.P. van Schilfgaarde, zegels en genealogische gegevens van de graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen, Arnhem 1967, blz.85.

²² Teichmann, blz. 22-23.

²³ Is uit deze vermelding de gedachte ontstaan van zijn sterfjaar zoals vermeld bij Doppler?

²⁴ Teichmann blz. 29-30, 107-108.

²⁵ Teichmann blz. 32.

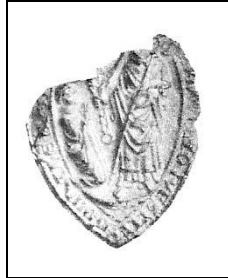
²⁶ Meuthen blz. 61-62.

²⁷ Meuthen blz. 63-64.

²⁸ Meuthen blz. 65., volgens Goerz, Mittelrheinische Regesten II nr. 1359.

²⁹ Landesarchiv NRW-Abteilung Rheinland, Aachen Marienstift, Urkunden nr. 37. Dit zegel is identiek aan dat van 1218.

Op 11 november 1286, bekrachtigd Willem, deken van Woensel, rector en investiet van de kerk te Dinther, de overdracht van het patronaatsrecht van de kerk van Heeswijk door Walraven van Benthem en zijn vrouw Agnes aan de abdij Berne, voor zover zijn recht en gezag daarbij betrokken is. Hij bevestigt de oorkonde met zijn zegel, in groene was aan een dubbele staart. Afbeelding van S. Pieter (?) met sleutel (?) en staf, rechts de geknielde deken in aanbidding. Randschrift: ð ð ..O IVESTITI DOMT DE Dõ ð ð ..³¹

*Zegel van Willem deken van Woensel
rector en investiet van de kerk van Dinther*

In 1441 werd het collatierecht van de kerk van Dinther afgestaan aan het St. Jans kapittel te ~~ϕ~~-Hertogenbosch, in ruil voor het collatierecht van de dochterkerk van Dinther te Schijndel.³²

De aan de kerk van Dinther verbonden pastoors tot de overgang in 1441 waren voor zover nu bekend.³³

- 1211 Ottho, (kanunnik van de St. Servaas te Maastricht).³⁴
- 1286 Wilhelmus, deken van Woensel.
- 1315 Alard van Mierlo.³⁵
- 1331 Henricus van Amstel.
- 1348 Christiaan van Elst, studeerde te Parijs en Rome, ligt in proces over de kerk van Dinther.³⁶
- 1365 Albert Loze.
- 1366 Jacob de Codoles (Sterts), uit Parma, deken van Tongeren, stierf als pastoor van Dinther 22 juli 1366.³⁷
- 1368 Jan van Bakel.
- 1372 Jan Scilder.(?)
- 1384 Jacobus van Eel.³⁸
- 1405 Jacobus Groy, kanunnik 1395, vice-deken 1404 St. Lambert te Luik.³⁹
- 1419 Johannes van Eel.
- 1427 André de Erp.
- 1427 Everardus van Eindhoven
- 1438 Emondus Vleeshouwer.

³⁰ Landesarchiv NRW-Abteilung Rheinland, Aachen, Marienstift, Urkunden nr. 55. Dit zegel is identiek aan dat van 1218.

³¹ Oorspr. Abdij van Berne inv. nr. II J 13.;OBNB I. 1 nr. 423. CSN nr. 283

³² Hackeng, blz. 456-457.

³³ Als er geen nadere bronvermelding is vermeld dan is de lijst gebaseerd op Jan van Leest, 1989 blz. 10.

³⁴ A.M. Erens I nr. 62.

³⁵ Hans Vogels, Mierlo zijn oudste heren en hun familie (c 1100-1335) blz. 40.

³⁶ J de Theux de Monjardin, Le chapitre de Saint Lambert à Liège, 1871-1872, deel II blz. 371.

³⁷ De Theux de Monjardin, blz. 157.

³⁸ Stadsarchief Den Bosch, RA R 1177 blad 130, juni 1384.

³⁹ De Theux de Monjardin, blz. 155.